

Zuid-Limburg

H. van Buggenum

Het besproken gebied in het zuiden van Limburg kenmerkt zich door de aanwezigheid van heuvels en plateaus die worden doorsneden door beekdalen, droogdalen en grubben. Op de hellingen treden talrijke bronnen uit, die het begin vormen van de bronbeekjes en snelstromende heuvellandbeken. De libellenfauna betreft vooral soorten van stromende wateren. De Brunssummerheide is een van de weinige gebieden in Zuid-Limburg met natuurlijke vennen. Hier kunnen dan ook typische heidesoorten worden verwacht. Andere stilstaande wateren zijn meestal van menselijke oorsprong, zoals weilandpoelen, visvijvers, kasteelvijvers en ontgrondingen.

Korte karakteristiek

Het gebied is grofweg in te delen in de sterk verstedelijkte, voormalige Mijnstreek en het oude cultuurlandschap Mergelland. De Mijnstreek bevat twee belangrijke beekdalen, namelijk van de Geleenbeek en van de Rode Beek bij Brunssum. Het mijnbouwverleden drukt nog steeds een sterk stempel op deze beken. Een met betegels en stenen vastgelegde beekloop en frequente piekafvoeren vanuit de grote steden zorgen ervoor dat de beken verre van natuurlijk functioneren. Beekherstelprojecten brengen hier gelukkig snel verandering in. Het omringende lössgebied is grotendeels in landbouwkundig gebruik. Dit heeft ervoor gezorgd dat er op uitgebreide schaal sprake is van erosieproblematiek en diffuse waterverontreinigingen. Het gebied rond de Brunssummerheide wijkt geomorfologisch sterk af van de rest van Zuid-Limburg. Talrijke geologische breuken en een mozaïek van bodemtypen zorgen hier voor een ingewikkelde situatie.

De namen Mergelland of Krijtland duiden op de aanwezigheid van kalksteen in de bodem. Het zuiden van Limburg wordt in hoofdzaak gekenmerkt door grote kalksteenplateaus, zoals het Plateau van Margraten en het dal van de Geul met haar zijbeken. De heuvels vormen in feite de uitlopers van de Ardennen en de Eifel. Het

Foto's: H. van Buggenum

Biotopen in Zuid-Limburg; van boven naar beneden: een ven op de Brunssummerheide, een bronbeekje in het Bunderbosch, natuurlijke meanders van de Gulp en een grindbank in de Worm.

Waargenomen soorten libellen na 1990 in het zuiden van Limburg met een indicatie van talrijkheid.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Status
Weidebeekjuffer	<i>Calopteryx splendens</i>	algemeen
Bosbeekjuffer	<i>Calopteryx virgo</i>	schaars
Bruine winterjuffer	<i>Sympecma fusca</i>	vrij schaars
Zwervende pantserjuffer	<i>Lestes barbarus</i>	vrij schaars
Tangpantserjuffer	<i>Lestes dryas</i>	schaars
Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>	zeer algemeen
Tengere pantserjuffer	<i>Lestes virens</i>	schaars
Houtpantserjuffer	<i>Lestes viridis</i>	algemeen
Blauwe breedscheenjuffer	<i>Platycnemis pennipes</i>	algemeen
Lantaarntje	<i>Ischnura elegans</i>	zeer algemeen
Tengere grasjuffer	<i>Ischnura pumilio</i>	schaars
Vuurjuffer	<i>Pyrhosoma nymphula</i>	algemeen
Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>	algemeen
Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>	zeer algemeen
Variable waterjuffer	<i>Coenagrion pulchellum</i>	algemeen
Kanaaljuffer	<i>Cercion lindenii</i>	schaars
Grote roodoogjuffer	<i>Erythromma najas</i>	schaars
Kleine roodoogjuffer	<i>Erythromma viridulum</i>	zeer algemeen
Koraaljuffer	<i>Ceriatrigon tenellum</i>	schaars
Plasrombout	<i>Gomphus pulchellus</i>	vrij schaars
Beekrombout	<i>Gomphus vulgatissimus</i>	zwerfer
Gaffellibel	<i>Ophiogomphus cecilia</i>	zwerfer
Kleine tanglibel	<i>Onychogomphus forcipatus</i>	zwerfer
Glassnijder	<i>Brachytron pratense</i>	zwerfer
Zuidelijke glazenmaker	<i>Aeshna affinis</i>	zwerfer
Blauwe glazenmaker	<i>Aeshna cyanea</i>	zeer algemeen
Bruine glazenmaker	<i>Aeshna grandis</i>	schaars
Venglazenmaker	<i>Aeshna juncea</i>	schaars
Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>	zeer algemeen
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	zeer algemeen
Gewone bronlibel	<i>Cordulegaster boltonii</i>	zwerfer
Smaragdlibel	<i>Cordulia aenea</i>	schaars
Hoogveenglanslibel	<i>Somatochlora arctica</i>	schaars
Gevlekte glanslibel	<i>Somatochlora flavomaculata</i>	zwerfer
Metaalglanslibel	<i>Somatochlora metallica</i>	schaars
Platbuik	<i>Libellula depressa</i>	algemeen
Viervlek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	zeer algemeen
Zuidelijke oeverlibel	<i>Orthetrum brunneum</i>	schaars
Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>	zeer algemeen
Beekoeverlibel	<i>Orthetrum coerulescens</i>	schaars
Vuurlibel	<i>Crocothemis erythraea</i>	schaars
Zwarte heidelibel	<i>Sympetrum danae</i>	vrij schaars
Geelvlekheidelibel	<i>Sympetrum flaveolum</i>	vrij schaars
Zwervende heidelibel	<i>Sympetrum fonscolombii</i>	vrij schaars
Bandheidelibel	<i>Sympetrum pedemontanum</i>	zwerfer
Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>	algemeen
Bruinrode heidelibel	<i>Sympetrum striolatum</i>	zeer algemeen
Steenrode heidelibel	<i>Sympetrum vulgatum</i>	algemeen
Venwitsnuitlibel	<i>Leucorrhinia dubia</i>	zwerfer
Noordse witsnuitlibel	<i>Leucorrhinia rubicunda</i>	zwerfer

landelijke gebied bestaat al duizenden jaren uit graslanden en akkers. Alleen op de randen van de plateaus liggen nog floristisch interessante helling- en bronbossen.

Welke libellen, waar en wanneer?

Een bezoek aan Zuid-Limburgs enige heidegebied, de Brunsummerheide inclusief de Schinveldse Bossen is beslist de moeite waard. Hier ontspringt, in een fraai maar kwetsbaar hoogveenbrongebied, de Rode Beek. De aanwezigheid van tal van andere waterbiotopen, zoals heidevennen, beeklopen, visvijvers en pionierplassen in groeves, zorgt voor vele tientallen libellensoorten. Van de waterjuffers zijn voornamelijk de Tengere grasjuffer, de zeldzame Koraaljuffer, beide roodoogjuffers, de Vuurjuffer en de Bruine winterjuffer aanwezig. Het is dus zaak om hier al vroeg in het seizoen op pad te gaan. Let dan ook op de Smaragdlibel en de Noordse witsnuitlibel. Alle in Nederland voorkomende pantserjuffers zijn in het gebied te vinden. Dit geldt ook voor de meeste heidelibellen, zodat bezoeken tot in de nazomer beslist de moeite waard zijn. De Hoogveenglanslibel behoort tot de toppers van het gebied. Daarnaast maakt men de laatste jaren kans op de fraaie, volledig felrode Vuurlibel en de geheel blauwe Zuidelijke oeverlibel. De Gewone oeverlibel en de Beekoeverlibel behoren tot de vaste bewoners van het Ruijscherbeekje, een zijbeekje van de Rode Beek, en van de Brunsummerheide.

De meeste snelstromende, smalle bronbeekjes van Zuid-Limburg zijn vrij arm aan libellensoorten. Van de vele honderden beekjes is de fauna echter nog onvoldoende bekend, zodat extra aandacht welkom is. Verrassingen zijn daarbij niet uitgesloten. De kwel- en bronzones worden meestal bevolkt door algemene soorten, zoals de Azuurwaterjuffer en de Blauwe glazenmaker. In pas gegraven amfibieënpoe-len voelt de Platbuik zich bij uitstek thuis. Vele heuvellandbeken hebben over lange trajecten een nog bijna natuurlijke morfologie. Dit betekent dat er ruimte is voor oeverafkalving, sedimentatie, vorming van grindbanken en andere spontane processen. In het recente verleden hadden ze echter een slechte waterkwaliteit. Deze is over het algemeen aan het verbeteren, zodat kenmerkende waterorganismen terugkeren. Een welhaast onbekende Zuid-Limburgse beek is de Worm. Dit grens-

Foto: R. van de Haterd

De Vuurlibel zit graag op open plekken te zonnen, zoals dit mannetje.

beekje bij Kerkrade is een toonbeeld van spontaan beekherstel en beekdalprocessen. Mede door de natuurlijke omstandigheden heeft zich hier een populatie Weidebeekjuffers gevestigd van vele honderden dieren. Lopend langs de beek kan men ook libellen aantreffen die afkomstig zijn uit de aanwezige oude meanders, kwelpoelen of visvijvers. Overigens behoort de IJsvogel hier tot de vaste broedvogels.

De meest bekende Zuid-Limburgse beek is uiteraard de Geul. Hier zijn inmiddels overal Weidebeekjuffers aan te treffen. Ook worden er jaarlijks Bosbeekjuffers gezien, met name in het gedeelte bij de Belgische grens. In een van haar zijbeken, de Gulp, mag deze soort tot de vaste bewoners worden gerekend. Op de grindrijke oevers van Geul, Gulp en Worm zou overigens ook weer gezocht kunnen worden naar Beekromboutsen of Kleine tanglibellen. Wie weet zijn er nog nieuwe vindplaatsen van deze bijzondere soorten te ontdekken.

Op pad in Zuid-Limburg

Het gebied van de Brunsummerheide en de nabij gelegen Schinveldse Bossen is deels in eigendom van de Vereniging Natuurmonumenten. Een geschikt startpunt is het bezoekerscentrum Schrieversheide. Vanuit het bezoekerscentrum lopen verschillende wandelroutes door het gebied. Tijdens de wandeling komt men langs verschillende vennen, oude bruinkoolgroeves met grote waterplassen, de Rode Beek en andere bos- en natuurterreintjes. Kwetsbare natuurwaarden zijn uiteraard niet toegankelijk. Desondanks kan men met een

Foto: J.-L. van Eijk

De zeldzame Bosbeekjuffer komt onder andere voor langs de Gulp.

goede verrekijker heel wat soorten bestuderen.

Een groot deel van de beekdalen van Geul, Gulp en Worm zijn vrij toegankelijk. Akkers en weilanden kunnen worden doorkruist door gebruik te maken van de wandelkaarten die verkrijgbaar zijn bij de lokale VVV. Op de meeste wandelroutes liggen ook kleine vee-drinkpoelen, die behalve voor libellen ook van belang zijn voor allerlei amfibieën. Het grensoverschrijdende natuurontwikkelingsproject van de Worm bij Haanrade is een bezoek meer dan waard. Tientallen jaren van niets doen heeft hier een fraai beekdalbos en een vrij meanderende Worm opgeleverd. Denk er wel aan dat het een grensbeek is, dus zodra je een bruggetje overgaat ben je in Duitsland. Ook het natuurontwikkelingsproject Beneden-Geuldal nabij Valkenburg heeft al spectaculaire resultaten opgeleverd. De Geul is hier volledig 'losgelaten'. Vele omgewaaide bomen liggen in de beek, die hierdoor versnelt gaat meanderen en daarbij fraaie grind- en zandbanken achter laat.

Hoe kom ik er?

Het bezoekerscentrum Schrieversheide is te vinden aan de Schaapskooiweg 99 in Heerlen. Bereikbaar via de A76, afslag Hoensbroek, richting Brunssum en hier rechtsaf richting Heerlen. Voor het Wormdal kunt u vanaf NS-station Kerkrade in oostelijke richting lopen tot de kerk van de buurtschap Haanrade. De ingang van het gebied ligt naast de Meuserstraat naast huisnummer 126. Steek hier het spoorlijntje over en u bent er. Wel opletten, want er kunnen treinen komen. De overgang is niet beveiligd!

Het Beneden-Geuldal project is goed bereikbaar vanaf NS-station Houthem - St Gerlach. U loopt vanaf het station gewoon naar beneden tot aan het Geuldal. Het natuurgebied is via meerdere ingangen toegankelijk, onder andere vanaf het opvallend kardinaalsrood geschilderde Châteaux St Gerlach. Bij de Belgische grens kan de Geul goed worden bekeken vanaf Epen.

Harry van Buggenum
Rijdstaat 118
6114 AM Susteren